

İSTİKLAL SAVASINDA GERİ HİZMET BİRLİKLERİ

Cengiz MUTLU*

ABSTRACT

LABOUR BATTALIONS DURING THE WAR OF INDEPENDENCE

The labour battalions which was made up by mostly non-muslim Otoman Subjects were recruited with the outbreaking of the World War I. The same policy went on during the Turkish War of Independence. In doing so the Turkish statesmen aimed to disarmament of non-muslims in order to keep safe the back line of the Turkish Army and to make them at its disposal as much as possible.

Key Words: labour, battalion, non-muslim, road, construction

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'nın başında geniş bir coğrafyaya sahip olan Osmanlı Devleti açısından toprakların savunulması hiç de kolay değildi. Savaşın başında Müslümanların yanında gayri müslim unsurlarını da askere çağıran Bâbüaili çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Osmanlı klasik döneminde çeşitli isimler altında kullanılan Amele Taburları'nda¹ Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla gayri müslimlerin büyük bir ağırlığı hissedilmiştir. Bu gelişmede rol oynayan en önemli faktör harbin başlarında müşahade edilen toplu firarlar ve Türk Ordusu'na dahil edilen bir kısım Ermeni askerin saf değiştirmesiydi. Mondros Ateşkes Antlaşması ile Birinci Dünya Savaşı'na nihayet veren Babıâli, ordusunu terhise başlamış ve bu uygulama büyük çoğunluğunu gayri müslimlerin oluşturduğu Amele Taburları'nı da kapsamaktaydı.

* Dr., Araştırmacı.

¹ Cengiz Mutlu, *Birinci Dünya Savaşı'nda Amele Taburları*, İstanbul 2007.

Savaşın sona ermesiyle Alman uzmanları da memleketlerine dönmeye başlamışlar ve bu nazik dönemde Almanların işletip terk ettiği şimendifer hatlarına tekrar işlerlik sağlamak Türk Milleti'nin kabiliyetinin bir göstergesi olacaktı. Bunun yerine getirilmesi için de Savaşın sonunda Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı'na atanan Mustafa Kemal Paşa, bir emirname yayınlamıştır. Buna emre göre,² Kâti³ Hattı ve bu hatta iltihak eden şube hududu Yıldırım Şimendifer hatları olup, bu hattın Konya'ya kadar genişletilmesi gerekmektedir. Bu hatların genel durumunun tanzimi ve hatların işletilmesi de hat kumandan müfettişliğine bırakılmıştı. Bu müfettişliğin emrinde de inşaat kıtaat kumandan müfettişliği bırakılmış olup sorumluluğuna da Erkân-ı Harbiye Miralayı Fuat Ziya Bey getirilmişti. Hat Kumandan Müfettişliği emrinde; bütün hat sivil memuru ve müstahdemini, Adana Hat Komiserliği, III. Şimendifer Bölüğü ve Şam Şimendifer Alayı'ndan teşkil edilen mürettep alay, Şu an İstanbul'da bulunan hamal ve tahliye kıtaları, nakliyat işleri inşaat işlerinden daha önemli olduğundan inşaatlarda çalışan efrattan da azami derecede yararlanma yoluna gidilmeliydi.

Şimendifer, inşaat ve işletilmesinde müstahdem Alman ve Avusturya tebaalarının yerlerinde bırakılmaları için teşebbüslerde bulunmuş ise de mütareke şartlarından dolayı bu başarılamamıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın en önemli maddelerinden biri de Toros Tünellerinin İtilaf Devleti askerleri tarafından işgali idi. Toros Tünelleri Osmanlı Devleti'nin Anadolu ile Arap yarımadası arasındaki bağlantı noktasıdır. Konuya en vakıf olan kişi hiç kuşkusuz Mustafa Kemal Paşa idi. Paşa, ileride Anadolu'da başlayacak muhtemel bir mücadele için olsa gerek, tünellerin İtilaf askerleri tarafından işgalinden evvel birçok harp araç-gereç ve askerinin Torosların kuzeyine geçirilmesine fevkalade önem atfetmekteydi. Bunun için de yolların daima açık olması, trenlerin hiçbir arızaya uğramadan süratle geçmesi ve boş vagonlarında iadesi gerekiyordu. Toros İnşaat Kıtaat Kumandanlığı'na gönderdiği emirde grup emrine geçen bütün şimendifer işlerinin gayet ciddi bir şekilde yerine getirilmesini ve kumandandan "*memleket namına azim bir faaliyet*" göstermesini istemiştir. İstanbul'dan henüz resmi bir tebliğ gelmemekle beraber 310(dahil) , 311, 312 , doğumluların kalmaları gerektiği, inşaat amelesinin ise askeri sıfatı ortadan kalkacağından bu doğum tarihine

² Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH), Kutu no.125, Gömlek no.5, Belge no.5-1. .

³ Kâti' Cebel-i Lübnan Sancağı'dır; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Ankara 2006, s.298.

mensup olanların asker amele ve askerinin muhafız bölüklere şimdiden nakledilmesini ve düzenli bir nizamiye taburu haline getirilmelerini istemektedir. İtilaf askerlerinin Toros Tünellerini işgalleri durumunda bile muhafaza bölüklerimiz yerlerinde kalacaklarından, bunlarında tertibatlarının esaslandırılması, iyi yerleştirilmesi ve vazifelerine dair etraflıca bir talimat verilmesi gerekmektedir.⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın bu çabasına rağmen Babiâli yayınladığı emirle, İnşaat Taburlarındaki amelenin de emsalleri gibi terhis olacaklarını, ordunun bundan böyle inşaat için efrat vermesinin de mümkün olamayacağını beyan etmiştir. Buna rağmen Babiâli, terhis işlemlerinin tamamlanmasından sonra isteyen amelenin özel memurlarla beraber kumpanyaya hizmet etmek isterlerse kalabileceklerini ve kumandalıkların işe devam edebilmeleri için ne kadar daha ameleye ihtiyaçları olduğunu Karargahı Umumi III.Şubesi'ne 20 Kasım 1918 tarihine kadar bildirmelerini istemiştir.⁵ Oysa aynı tarihlerde Hat Komiseri Süleyman Bey acı gerçeği yani Şimendifer görevlilerinin birçoğunun işlerini bırakarak kaçtıklarını haber vermektedir.⁶ Bu firarlarda savaşın çok uzaması, iye, yiyecek ve giyecek yönünden neferlerin tam donanımlı hale getirilemeyişi de büyük rol oynamaktaydı. Pozantı da bulunan 7000 ton odunun taşınması için Karapınar'dan buraya 93 mevcutlu bir amele taburu getirtilmiş, fakat bunların noksan iye edilip giydirilmesi ve emsallerinin terhislerini gördüklerinden firar edeceklerine burada görevli komutan tarafından muhakkak gözüyle bakılmaktadır. Bunun önüne geçilmek için terhis edilmeyecek efrattan 1000 neferin ve binek hayvanlarının buraya gönderilmesi istenmektedir.⁷ Toros İnşaat Kıtasında kalan efratta tezkerelerini talep etmekte tezkerelerinin verildiği taktirde çalışacaklarını makam kumandanlığı önüne gelerek beyan etmekteydiler.⁸

⁴ ATASE, İŞH, Kutu no.127, Gömlek no.9, Belge no.9-1. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a gönderdiği raporlarında Almanların çekilmesinden sonra durum karşısında Yıldırım Orduları mıntkasındaki trenlerin uygun bir şekilde işletilmesi için Katma Hattı'nın muntazam bir sivil ve askeri teşkilat kurularak açık tutulması gereğinin altını çizmektedir. Bu isteğini 27.10.1918 ve 477 numaralı, 31.10.34 ve 537 numaralı tahriratlarla da ifade etmiştir. Konya'ya kadar bütün trenlerin Yıldırım Orduları'nın verdiği yakacakla işleyebildiğinin altını çizen Paşa'ya göre, Adana'da teşkil olunan hat kumandan müfettişliği mıntkasında Ereğli'den Konya'ya kadar olan kısmın da ilavesine izin verilmesini istemiştir; ATASE, İŞH, Kutu no.126, Gömlek no.20, Belge no.20-1.

⁵ ATASE, İŞH, Kutu no.128, Gömlek no.64, Belge no.64-1.

⁶ ATASE, İŞH, Kutu no.142, Gömlek no.9, Belge no.9-3.

⁷ ATASE, İŞH, Kutu no.128, Gömlek no.65, Belge no.65-1.

⁸ ATASE, İŞH, Kutu no.128, Gömlek no.74, Belge no.74-1.

Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında Amele Taburları'ndan kaynaklanan asayiş problemleri de göze çarpmaktaydı. Malkara Kazası'nda herhangi bir çete bulunmadığından artan asayiş problemleri Dâhiliye Nezareti'nin dikkatini çekmiştir. Edirne Valisi Zekeriya Bey yaptığı tahkikatla bölgedeki olayların sebebini Uzunköprü'de bulunan Şimendifer II. İnşaat Taburu efradına bağlamaktadır. Valiye göre Uzunköprü, Keşan ve Malkara civarında gereken inzibat tedbirlerinin alınamamış olmasından dolayı olayları işleyen bu amele askerler için gereken tedbirlerin alınması elzemdir.⁹

Bu dönemde yapılması elzem görülen yol, inşaat çalışmaları için çeşitli yerlerden Dahiliye Nezareti'ne Toroslarda nakliyat işlerinde görevlendirildiği sebeple gereken yere gönderilemeyen Amele Taburu istekleri göze çarpmaktadır.¹⁰ Bu dönemde Toros Şimendifer Hattı'nı trenlerin geçişine hazır hale getirmek için yoğun bir çaba sarfedilmekteydi. Fakat amelenin gereken miktarda olmaması inşaatın bitirilmesini geciktiriyordu. Diğer yerlerden amele getirtirilmesi ise imkansızdı. Toros Kumandanlığı Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği raporlarda civarda işsiz güçsüz gezen insanların çokluğundan yakınmaktaydı. Bunların yakalanmasını, muayene edilerek şubelerine sevk edilip tabur kumandanlığındaki amelelerle müştereken çalıştırılmalarının gereği vurgulanmaktaydı.¹¹

İlgili kıtalara gönderilen emirle Ziraat Bölükleri,¹² Amele Taburları ve İnşaat Taburları'nın peyderpey lağvedilmesine yalnız Bursa Amele Taburu'nun Nafia Nezaret'nin daha evvel aldığı karar gereğince yapmakta oldukları Rumkale¹³ Bataklığı işlerine devam etmeleri gerektiği bildirmiştir.¹⁴ Başlanılan işlerin yarıda kalmaması için Komiserliğin idaresinde bulunan Sirkeci hamal, Tekfurdağı amele, Kırkkilise inşaat istihkâmiye taburları askerlerinden şu neferlerin terhisi gerçekleştirilmiştir,¹⁵

⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube (DH.EUM. 6.Şb), 46/35, Lef 4.

¹⁰ ATASE, İSH, Kutu no.134, Gömlek no.130, Belge no.130-1.

¹¹ ATASE, İSH, Kutu no.126, Gömlek no.161, Belge no.161-1.

¹² ATASE, İSH, Kutu no.67, Gömlek no.46, Belge no.46-1.

¹³ Şanlıurfa'nın Halfeti İlçesi; T. Sezen, a.g.e., s.435.

¹⁴ ATASE, İSH, Kutu no.68, Gömlek no.27, Belge no.27-1. Adana İnşaat Taburu Kumandanlığı İstanbul'a gönderdiği telgrafla, taburdaki erlerin terhislerinin tamamlandığı ve 310 ile 313 doğumluların da şube emrine verildiklerini bildirmiştir; ATASE, İSH, Kutu no.128, Gömlek no.92, Belge no.92-1.

¹⁵ ATASE, İSH, Kutu no.129, Gömlek no.55, Belge no.55-1.

	301-309 doğumlular	310-316 doğumlular
Sirkeci hamal taburu	190	93
Tekfurdağı amele taburu	116	56
Kırkkılıse inşaat istihkâmiye taburu	218	86

Çanakkale amele taburundan, II.Şimendifer bölüğü askerlerinden ise şu neferlerin terhisi gerçekleştirilmiştir;¹⁶

	309-301	313-310	316-314
Çanakkale amele taburu	119	53	8
II.Şimendifer bölüğü	40	108	53

Aynı şekilde III. Çorlu Amele Taburu Kumandanı Yüzbaşı Yusuf Bey de taburundaki 1282 den 1300 doğumlulara kadar olanların terhislerini tamamladığını geriye kalanların ise Nezaretin vereceği ikinci emre kadar bekleyeceklerini belirtmektedir.¹⁷

I.Dünya Savaşı sırasında madenlerde de çalıştırılan Amele Taburlarından Soma'daki askeri ocakta çalıştırılan kömür amelesi maaşları 100 kuruşa çıkartıldığı halde "*para istemeyiz tezkere isteriz*" nidalarıyla işi bırakmışlardır. Ocakların devam etmesi için sivil amele alımına gidilmiş fakat bunda başarılı olunamamıştır.¹⁸ Keçiborlu Kükürt Madeni gibi lağvedilen madenlerdeki amele taburları ise hemen terhis edilmiştir.¹⁹

Savaşın sonunda amele taburlarından firarlar artmaktaydı. I.Şimendifer Alayı'nın II.Bölüğü'nde müstahdem Agop İstapan 19 Ağustos 1918 tarihinde Suadiye İstasyonunda tren hareket ederken atlamış ve memurların dur ihtarına hakaret dolu sözlerle karşılık vermiştir.²⁰ Terhis edilen 1285'ten 1300 doğumlulara kadar olan Sirkeci Amele Taburu'nda ise 24 nefer tezkerelerini almadan firar etmiştir. Buna rağmen Babıâli hiçbir neferin silah altında

¹⁶ ATASE, İSH, Kutu no.142, Gömlek no.5, Belge no.5-2.

¹⁷ ATASE, İSH, Kutu no.128, Gömlek no.110, Belge no.110-1.

¹⁸ ATASE, İSH, Kutu no.127 Gömlek no.129,Belge no.129-1.

¹⁹ ATASE, İSH, Kutu no.163, Gömlek no.1, Belge no.1-4.

²⁰ ATASE, İSH, Kutu no.140, Gömlek no.117, Belge no.117-13.

olmamasının kendisine yarar sağlayacağını düşünerek bunların tezkerelerini asker alım şubelerine gönderme kararı almıştır.²¹ Diğer taraftan savaşın tüm hızıyla devam ettiği sırada Toros İnşaat Taburu'ndan firar eden Ermeni ve Rumların para ile seyahat vesikası elde ettikleri saptanmış ve bunların yakalanması için gereken takibat başlatılmıştır.²² Amele taburları arasında çeşitli isyan vakaları da görülmüyor değildi. İstanbul Çatalca'ya bağlı bir köy olan Kabakça'da odun kesimiyle görevli Amele Taburu 24 Kasım 1918 tarihinde efradı terhislerini talep etmiş ve isteklerini elde edemeyince isyan ederek toplu firar etmişlerdir. Üzerlerine takviye birliklerin gönderilmesiyle takip Çatalca'ya kadar devam etmiş ve 170 kadarı yakalanabilmiştir.²³

Terhis işlemlerinin tamamlanmasından sonra Dahiliye Nezareti ilgili kumandanlıklara gönderdiği yazılarla şimendifer hatlarında istihdam edilen gayri müslim asker olup olmadığını kontrol etme gereği duymuştur.²⁴ Hamal taburu'nda müstahdem Tabib Yüzbaşı Makro Efendi ile Kırkkilise II. İnşaat İstihkâmiye Taburu Tabibi Yüzbaşı Mişo Efendiler'in yerine inzibattan Hasan Avni Bey ve Mustafa Hakkı Efendiler tayin edilmişlerdir.²⁵ Hiç kuşkusuz gayri müslim tabiplerin terhislerinde en önemli faktör İtilaf Devletleri'nin Bâbıali'ye olan müracaatlarıydı.

Bu sancılı dönemde başlayan milli mücadele hareketinde Osmanlı Devlet ricalı ve Milli Mücadeleyi yürüten kumandanları uğraştıran en önemli meselelerden biri de muhtelif azınlıkların yaptığı taşkınlıklardı. Batılı devletlerin yaptığı istatistikler sonucunda Trabzon Vilayeti'ndeki Rum nüfusunun toplam nüfusa oranı %30 idi. Bu oranı özellikle fazla göstermek için Rum Patrikhanesi Avrupa Kamuoyunda propagandasını yoğunlaştırmıştı. Patrikhane bu faaliyetinde muhayyel bir Pontus Devleti'nin kurulabilmesi için özellikle Osmanlı Devleti'nin elli yıldır yöredeki Rumları zorla göç ettirdiğini şayet Rumların geri gelmeleri sağlanabilirse yöredeki Rum oranının % 70'e çıkacağını vurgulamaktaydı. Diğer yandan gerek para gerekse de propaganda-ikna yoluyla Rusya'daki Rumlar arasında faaliyetini arttırarak buradaki bazı Rumların geçici bir süreyle Trabzon ve civarına göçünü temin etmekteydi. Trabzon'daki İngiliz mümessili Karakortin de bir Rum sempatzımanı olduğundan

²¹ ATASE, İSH, Kutu no.119, Gömlek no.99, Belge no.99-3.

²² BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyr-i Sefain Müdüriyeti (DH.EUM.SSM.), 19/62.

²³ ATASE, İSH, Kutu no.285, Gömlek no.68, Belge no.68-3.

²⁴ ATASE, İSH, Kutu no.135, Gömlek no.76, Belge no.76-1.

²⁵ ATASE, İSH, Kutu no.132, Gömlek no.56, Belge no.56-1.

olaylara sadece seyirci idi.²⁶ Karadeniz'deki gelişmeleri yakından takip eden hükümete gelen raporlarda Merzifon'a hergün 15-20 araba ile ve İngiliz askerlerinin himayesi altında ve muhtemelen içerisinde silah ve mühimmat olan sandıklar gelmekteydi.²⁷ Ortak düşman addettikleri Türklere karşı büyük bir faaliyete başlayan Rum ve Ermeniler Bafra-Çarşamba Sahillerine motorlarla çetecilerini çıkartmaktaydılar. Bunlarla beraber büyük miktarda silah ve mühimmatta karaya çıkartılmaktaydı.²⁸ Yörede örgütlenen Rum ve Ermeni çeteleri tarafından Ünye, Samsun, Çarşamba civarında Müslümanlara karşı planlı şekilde öldürme, yaralama, gasp vakaları başlamıştı.²⁹ Bu organize çeteler köylere saldırdıkları gibi karakollara da saldırarak jandarmayla çatışmaya da girmektedir. Bu çatışmalarda jandarmalardan şehit olanlar olduğu gibi eşkıyadan da ölü ele geçirilenler vardı.³⁰

Tüm bu gelişmeler Milli Mücadeleyi yürüten kumandanlar arasında yöredeki Hristiyan unsurlara karşı bir tedbir alınmasını elzem hale getirmektedir. Bu arada Karadeniz sahilleriyle Orta Anadolu'da Pontus faaliyetlerinin artması, Koçgiri Ayaklanmasının çıkışı sebebiyle Sivas'ta bulunan III.Orduya bağlı III.Kolordu 9 Aralık 1920'de kaldırılarak Merkez Ordusu kurulmuştur. Bu ordunun komutanlığına da Mirliya-tuğgeneral-Nurettin Paşa getirilmiştir.³¹ Merkez Ordusu'nun kuruluşunun tamamlanmasından sonra 15 Haziran 1921 tarihinde verilen emirle, Merkez Ordusu sahil mıntıkası olan Samsun ve Ordu Sancakları dahilinde eli silah tutan on altı yaşından elli yaşına kadar olan Hristiyanların Amasya, Tokad, Karahisar-ı Şarki Sancaklarına, bu bağlamda 300 ile 306 doğumlularla ve 317 doğumluların da toplam sekiz sınıf halinde efradın Amele Taburlarına sevk edilmesine karar verilmiştir.³² Böylelikle azınlıkların silahsızlandırılarak karşı tarafa geçmelerinin önü alındığı gibi,³³ Türk Ordusu cephe gerisini de garanti

²⁶ BOA, Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH.KMS), 53-2/92.

²⁷ BOA, DH.KMS, 53-1/41.

²⁸ BOA BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş (DH.EUM.AYŞ), 19/21.

²⁹ BOA DH.EUM.AYŞ, 4/45.

³⁰ BOA, DH.EUM.AYŞ, 5/70.

³¹ Necati Fahri Taş, *Nurettin Paşa ve Tarihi Gerçekler*, İstanbul 1997, s.90.

³² ATASE, İSH, Kutu no.1112, Gömlek no.84, Belge no.84-1. Bkz. Ek 1. Teşkil edilen Amele Taburları sadece yol veya inşa işlerinde çalıştırılmamış Aksu ve Armutlu örneklerinde olduğu gibi mevzi yapım işlerinde de istihdam edilmişlerdir; ATASE, İSH, Kutu no.1195, Gömlek no.43. Belge no. 43-1.

³³ Leyla Neyzi, *Amele Taburu The Military Jurnal Of A Jewish Soldier In Turkey During The War Of İndependence*, İstanbul 2005, s.28.

altına almaktaydı. Böylece ordu hem bir tehdid algılamasını bertaraf etmiş oluyor hem de azınlıkları kendine yararlı bir hale getirmiş oluyordu. Ayrıca I.Dünya Savaşı sırasında başlanıp bitirilemeyen yolların da tamamlanması açısından amele olarak istihdam edilecek fert bulunması da gerekliydi. Bu sebeplerle amele taburlarının yine I.Dünya Savaşı'nda olduğu gibi gayri müslimlerden teşekkülüne gidilmiştir.

Diğer taraftan Pontusçulara güvenen Yunanlılar Karadeniz'e bir çıkarma yapmaktan söz etmeye başlamışlardı. Bu şayialara göre Yunan Ordusu Karadeniz'e çıkacak Rum nüfusunun yoğun olduğu yerlerde üslenip, Ermenilerin de yardımıyla Sivas ve Erzurum'u işgal edecekti. Rusya'dan getirilen silah ve mühimmatın en önemli ikmal noktası olan Karadeniz sahillerinin Yunan donanmasınca abluka altına alınması ardından İnebolu ve Samsun'un bombardımanı bölgedeki Rumların ümitlerini arttıran en önemli faktörlerdi. Batı Cephesine doğru silah sevkiyatının yapıldığı bir bölgede düşman bir unsurun olması Milli Mücadele'yi yürüten heyeti elbette ki belli önlemleri almaya itecekti. Nitekim Merkez Ordusu Komutanlığı 9 Haziran 1921'de bölge Rumlarının tehcirini talep etmiştir. Bunun ardından İcra Vekilleri Heyeti Samsun'a bir çıkarma ihtimalinin arttığı gerekçesiyle 16 Haziran 1921 tarihinde 16-50 yaş arası eli silah tutan Rumların bölge dışına sevklerini kararlaştırdı. Erkeklerin sevkleri sırasında yalnız kalacak kadın ve çocukların ırz ve namuslarının korunmasına itina gösteren Dâhiliye Vekaleti, bu konuda suistimal gösterecek memurların cezalandırılacağını beyan etmiştir.³⁴

Nurettin Paşa ayrıca, Rumların iç kesimlere sevkini gerçekleştirmeden evvel Merkez Ordusu bölgesindeki asayişli sağlamak için amele taburlarında istihdam edilen Ermeni şoförlerin yanında yetiştirilmek üzere ve ordunun şoför ihtiyacını karşılamak için Müslümanların verilmesi hususunu 21 Mayıs 1921'de Genelkurmay Başkanlığı'na bildirmiştir.³⁵

Amele Taburlarına Hıristiyan neferlerle beraber alınanlardan biri de Musevi asıllı Haim Albukrek'tir. Kastamonu'da, Ankara'da, Erzincan'da yol yapımında çalışıp, Fransızca olarak tuttuğu günlüğünde Haim Albukrek, Musevilerin de Amele Taburlarına alınması hususunda Hıristiyan azınlıkları suçlamaktadır. Kendisi bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir; *"Durumumuz çok kötüydü. Fakat hükümet haklıydı. Güvenlik yoktu. Dışarıda*

³⁴ Mustafa Balcıoğlu, *İki İsyân Koçgiri, Pontus Bir Paşa Nurettin Paşa*, Ankara 2003, s.114-120.

³⁵ Necati Fahri Taş, *Nurettin Paşa ve Tarihi Gerçekler*, İstanbul 1997, s.135.

*düşman vardı. Fakat içerideki düşman daha tehlikeliydi. Şayet Ankara düşerse hepimiz askerler olarak hükümetin düşmanı olacaktık. Fakat biz zavallı Museviler olarak hükümetle herhangi bir problemimiz yoktu. Dört Musevi askeri için özel bir kanun çıkabilirmiydi? Gayri müslim dediklerinde hepimiz gitmek zorundaydık.*³⁶

Merkez Ordusu bünyesinde mahalli gayri müslimlerden teşkiline gidilen Amele Taburları,³⁷ ilk etapta Samsun, Havza, Merzifon, Çorum, Tokat ve Sivas'ta altı inşaat taburu halinde meydana getirilmeye başlanılmıştır. Her birinin bulunduğu liva dahilinde istihdamına karar verilen bu taburlardan ilk etapta;

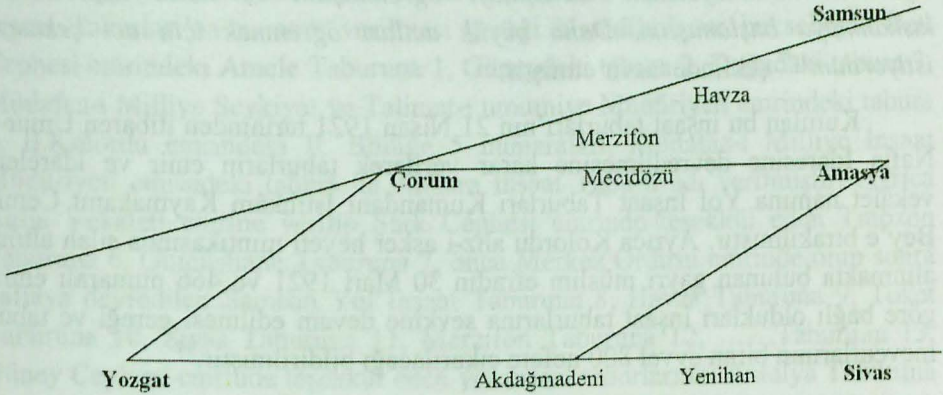
Samsun'da 53

Merzifon'da 400

Sivas'ta 147

Tokat'ta 176

mevcutlu dört tabur kurulabilmiştir. Bu taburların mevcutlarının da peyderpey tamamlanacağı, ayrıca teşkillерinden itibaren zabitlerin ve efradın ihtiyaçları askeri ambarlardan karşılanacağı bildirilmiştir.³⁸ Bu taburların bir de üzerlerinde çalışacakları yol cetveli hazırlanmıştır. Bu cetvel şu şekildeydi;³⁹

³⁶ L. Neyzi, a.g.e., s.27.

³⁷ ATASE, İSH, Kutu no.772, Gömlek no.25, Belge no.25-2.

³⁸ ATASE, İSH, Kutu no.771, Gömlek no.158, Belge no.158-2; Mustafa Balcıoğlu, "Milli Mücadele Sırasında Merkezi Anadolu'da Amele Taburlarının Kuruluşu", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul 1991, sayı 51, s.46-48. Taburların kurulmasından sonra Nafia İdaresi taburların ihtiyaçlarını karşılamak için gereken çabayı göstermiştir Milli Mücadele'de çekilen onca sıkıntıya rağmen Tokat Amele Taburu'nda sarf edilmek üzere 300.000 kuruş gönderilmiştir; ATASE, İSH, Kutu no.771, Gömlek no.174, Belge no.174-1.

³⁹ ATASE, İSH, Kutu no.771, Gömlek no.158, Belge no.158-3.

Daha sonra II.Kolordu Kumandanlığı emrinde; her birinde olmak üzere kadrosunda bir bölük kumandanı, iki zabıt, 220 nefer, bir binek, sekiz koşum, dört araba ve bir sakadan ibaret iki amele taburu kurulmasına karar verildiyse de⁴⁰ toplanabilen Hristiyan neferlerin yetersizliği sebebiyle bu tek tabura indirgenmiştir.⁴¹ 21 Nisan 1921 tarihinde gelen emirle de Merzifon İnşaat Taburu'ndan bir zabıt kumandasında seksen neferin ayrılmasıyla Çorum İnşaat Taburu'nun kurulmasına karar verilmiştir.⁴²

Askerliğin kendisine dayanıklılıkla beraber bir çok şey kattığını ifade eden Albukrek, kimseden şikayetçi değildi. Ona göre birileri bu işleri yapmalıydı. Yaptığı çalışmaların kendisine daha iyi hissetmesine ve enerjisini arttırmasına yol açtığına değinen Albukrek, buna rağmen doğal olarak çalışma koşullarından da şikayet etmekteydi. Kendisi bu durumu, *"Ankara'da iken çok hassas bir durumum vardı...Hijyen kurallarına titizlikle riayet ettim. Şayet cam azıcık açılrsa hasta olacağımdan korkmaktaydım. Bu yaşam bunu değiştirdi. Üzerimdeki palto hariç yerde uyuma, kaba insanlarla beraber aynı pis kaplardan yemek, benim hastalanmama yol açmamış tersine her zamankinden daha iyi hissetmeme sebep oldu. İstiraba katlanmayı öğrenmiş ve artık sefaletten korkmuyordum. Savaşmayı öğrenmişim ve hatta taşkıranları kiskanmaya başlamıştım. Daha büyük acıları öğrenmek için acı çekmeyi istiyordum"*⁴³ şeklinde tasvir etmiştir.

Kurulan bu inşaat taburları'nın 21 Nisan 1921 tarihinden itibaren Umur-ı Nafia İdaresine devredilmesine karar verilerek taburların emir ve idareleri vekâlet namına Yol İnşaat Taburları Kumandanı İstihkâm Kaymakamı Cemil Bey'e bırakılmıştır. Ayrıca Kolordu ahz-ı asker heyeti muntıkasında silah altına alınmakta bulunan gayri müslim efradın 30 Mart 1921 ve 466 numaralı emre göre bağlı oldukları inşaat taburlarına sevkine devam edilmesi gereği ve tabur mevcutlarının biran evvel 800 nefere çıkarılacağı bildirilmiştir.⁴⁴

Bu arada askerlik çağı gelen beş sınıf Hristiyan efradın da kendi memleketlerinde bulunmamaları kaydıyla Amele Taburlarında istihdam edilmek üzere asker alım işlemleri başlamıştır. Buna göre Samsun'da bulunan efradın önce Havza Asker Alım Merkezi Misafirhanesinde toplanması ve buradan

⁴⁰ ATASE, İSH, Kutu no.670, Gömlek no.136, Belge no.136-1.

⁴¹ ATASE, İSH, Kutu no.670, Gömlek no.136, Belge no.136-2.

⁴² ATASE, İSH, Kutu no.772, Gömlek no.26, Belge no.26-1.

⁴³ L.Neyzi, a.g.e., s.24.

⁴⁴ ATASE, İSH, Kutu no.772, Gömlek no.26, Belge no.26-1.

Havza, Merzifon, Çorum Amele Taburları'na dağıtılmasına, Havza Şubesi'nin de bir süre ilk gelen kabileleri Amasya'da teşkil edilmekte olan Havza Amele Taburu'na sevk etmesi ve sevkıyattan orduyu haberdar etmesi kararlaştırılmıştır. Amasya Sivas dâhilindeki efrad Samsun Amele Taburu'na, Tokat Livası içinden sevk edilecek efrad Sivas Amele Taburu'na ve Sivas efradı da Tokat Amele Taburu'na sevk edilecekti.⁴⁵ Peyderpey yapılan asker alımlarıyla Amele Taburları'nın mevcutları da arttırılmıştır. Buna göre;⁴⁶

Havza Amele Taburu: 17 muhafız, 326 gayri müslim.

Merzifon Amele Taburu:28 muhafız 321 gayri müslim.

Tokat Amele Taburu:15 muhafız, 122 gayri müslim.

Çorum Amele Taburu:30 muhafız, 404 gayri müslim.

Sivas Amele Taburu:22 muhafız, 414 gayri müslim.

Samsun Amele Taburu:30 muhafız, 185 gayri müslim.

den ibaret hale gelmiştir.

Cepheler emrindeki Amele Taburlarıyla Nafia Vekâleti'ne devredilen Yol İnşaat Taburları'na numara verilmesi gereği hissedilmiş ve bu sebeple Batı Cephesi emrindeki Amele Taburuna 1, Güneydeki tabura 2, Doğudaki tabura 3, Müdafaa-i Milliye Sevkiyat ve Talimat-ı umumiye Müdüriyeti emrindeki tabura 4, II.Kolordu emrindeki II. Bölüğe 5 numaraları, Müdafaa-i Milliye İnşaat Müdüriyeti emrindeki tabura da Ankara İnşaat Taburu adı verilmiştir. Ayrıca Nafia Vekaleti emrine verilip Şark Cephesi emrinde teşekkül eden Trabzon Taburuna 6, Gümüşhane Taburuna 7, önce Merkez Ordusu emrinde olup sonra nafiaya devredilen Samsun Yol İnşaat Taburuna 8, Havza Taburuna 9, Tokat Taburuna 10, Sivas Taburuna 11, Merzifon Taburuna 12,Taburuna 13, Güney Cephesi emrinde teşekkül eden yol inşaat taburlarının Antalya Taburuna 14, Burdur Taburuna 15, Afyon Taburuna 16, Silifke ve Karaman Taburlarına 17, Kastamonu Taburuna 18, Çankırı Taburuna 19, Ankara Kumandanlığı emrindeki Kalecik Taburuna da 20 numaraları verilmiştir.⁴⁷

Amele Taburlarında alanlarında ustalaşmış sanat erbabı kişilerde mevcuttu. Bu kişilerden Merkez Ordusu'nda; bir marangoz, yirmi üç duvarcı,

⁴⁵ ATASE, İSH, Kutu no.771, Gömlek no.169, Belge no.169-3; M.Balcıoğlu, a.g.m.

⁴⁶ M.Balcıoğlu, a.g.m. Bu dönemde Amasya'da teşekkül eden Yol İnşaat Taburu mevcudu da 250 kişi civarında idi; ATASE, İSH, Kutu no.772, Gömlek no.3, Belge no.3-2.

⁴⁷ ATASE, İSH, Kutu no.670, Gömlek no.136, Belge no.136-5.

elli altı taşçı⁴⁸ Sivas'daki Merkez Ordusu'nda dört duvarcı, altı marangoz⁴⁹ istihdam edilmekteydi. 2 Mayıs 1921 tarihinde Amasya Erkân-ı Harbiye Vekâletine gelen emirde olduğu gibi bu ehil kişilerden yüz neferin Ankara'ya acilen gönderilmesi istenmekteydi.⁵⁰ İmalat-ı Harbiye Müdüriyeti emrinde teşkil edilecek inşaat taburu için silahsız müslim-gayri müslimlerden duvarcı, marangoz, taşçı ve amele olmak üzere yüz nefer Kayseri'ye istenmekteydi.⁵¹ Yine kışla inşasında ve kullanılacak kerestelerin kesilip biçilmesi işinde istihdam edilmek üzere taşçı-hizarcı 13 neferde Maraş Ahz-ı asker kaleminden istenilmiştir.⁵²

Bir milletin olmak veya olmamak mücadelesini verdiği bu sıkıntılı dönemde biri Havza'da, biri Samsun'da ikisi Merzifon'da, ikisi Amasya'da olmak üzere Rumlardan müteşekkil altı tabur vardı. Bunların hepsi Rum Köyleri eteklerinde istihdam edilmekteydi. Hele Samsun Kasabası dâhilinde bunların çalıştırılması büyük bir hataydı. Zira bu taburlardan hergün birçok Rum firar ederek dağlardaki eşkıyaya katılmaktaydı. Bu Rumların başka yerlere sevki, Samsun ve Merzifon'da yol yapmalarından memleket için daha hayırlıydı.⁵³ Rumların firar ederek çetelere ilhakını önleme açısından Erzurum-Erzincan Hattı'nda çalışmak üzere 25 Haziran 1921 tarihinde doğuya gönderilmesine karar verilen Samsun, Havza, Merzifon, Tokat, Sivas Rum Amele Taburları'ndan Çorum Amele Taburu'nun Ankara-Sivas Şimendifer Hattı'nda çalıştırılmak üzere Yahşihan'a sevki Nafia Vekâleti tarafından istenilmiştir.⁵⁴ Burdur Amele Taburlarının buldukları bölgede istihdamları Batı Cephesi Kumandanlığı tarafından mahzurlu görülmüştür. Bu taburlardan Antalya Taburu'nun Karaman'a nakliyle efradının da Karaman ve Silifke Taburlarına katılması, Burdur Taburu'nun Yahşihan'a nakliyle her iki taburdaki efradın Kütahya'da Kömür Madeni Müdüriyeti emrine verilmesi Nafia Vekâleti tarafından Batı Cephesi Kumandanlığı'na yazılmıştır. Çorum Amele

⁴⁸ ATASE, İŞH, Kutu no.772, Gömlek no.117, Belge no.117-2.

⁴⁹ ATASE, İŞH, Kutu no.772, Gömlek no.117, Belge no.117-3.

⁵⁰ ATASE, İŞH, Kutu no.772, Gömlek no.117, Belge no.117-1.

⁵¹ ATASE, İŞH, Kutu no.807, Gömlek no.133, Belge no.133-1.

⁵² ATASE, İŞH, Kutu no.808, Gömlek no.2, Belge no.2-2. Bu dönemde askeri-ticari ehemmiyete haiz yolların birinci öncelikle bitirilmesi için diğer yollarda çalıştırılan amele taburlarının Tokat-Erbaa yolunun bitirilmesi çalışmasında olduğu gibi elzem olan yerlere sevki de söz konusu olmuştur; ATASE, İŞH, Kutu no.771, Gömlek no.151, Belge no.151-152.

⁵³ ATASE, İŞH, Kutu no.670, Gömlek no.136, Belge no.136-7. Taburlardan firarlar hakkında geniş bilgi için bk. ATASE, İŞH, Kutu no.772, Gömlek no.113, Belge no.113-1,2,3,4.

⁵⁴ ATASE, İŞH, Kutu no.670, Gömlek no.139, Belge no.139-3.

Taburu'nun da doğuya gönderilmesinden vazgeçilmiştir.⁵⁵ Müdafaa-i Milliye Vekâleti de 27 Temmuz 1921 tarihindeki yazısıyla,⁵⁶ Hristiyan efrattan oluşan Amele Taburlarını Ankara, Yahşiyân'a sevketmeyi düşünmüşse de bu hareketi mahzurlu görmüştür. Zira, Hristiyan efradın Erzincan-Trabzon Hattı'nın doğusuna nakilleri halinde bu hattın batısında kalan;

Yeniden önem kazanan veya tamiri gerekli yollar tamir edilemeyecek,

Ordu levazımâtının hazırlanması mümkün olamayacak,

Menzil hatlarındaki inşaatlar tamamlanamayacak,

Bu sebeplerden dolayı Rum efradın halen buldukları mıntıkada mümkün olduğunca istihdamları ve inzibat tedbirlerinin artırılması uygun görülmüştür.

Amele Taburlarının daha iç kesimlere sevklerinde rol oynayan asıl etken hiç kuşkusuz Yunanlılarla savaşlarda Batı Cephesi'ne olan yakınlıklarıydı. Afyonkarahisar'da müteşekkil amele taburunun da harp mıntıkası dahilinde çalıştırılması mahzurlu görülerek Burdur-Dinar yolunda çalıştırılmak üzere Burdur'a sevkleri gerçekleştirilmiştir.⁵⁷ Böylece azınlıkların Türk Ordusu'na karşı girişebileceği herhangi bir hareket minimize edildiği gibi, güvenlikleri de sağlanmaktaydı.

Milli Mücadelenin sona ermesi ile artık siyasi zaferlerin zamanı da gelmekteydi. Yavaş yavaş terhis edilmeye başlanan muharip sınıflarla beraber Amele Taburlarının da terhisine karar verilmiştir. İlgili komutanlıklara 21 Kasım 1922 tarihli gönderilen emirle ordular ve cephe emrindeki Amele Taburlarının lağvedilmesine karar verilmiştir.⁵⁸

⁵⁵ ATASE, İSH, Kutu no.670, Gömlek no.139, Belge no.139-6.

⁵⁶ ATASE, İSH, Kutu no.670, Gömlek no.142, Belge no.142-2.

⁵⁷ ATASE, İSH, Kutu no.670, Gömlek no.139, Belge no.139-7,9.

⁵⁸ ATASE, İSH, Kutu no.1660, Gömlek no.77, Belge no.77-1.

SONUÇ

Amele taburları tarzında iş gören birlikler batılı bazı ordularda görülebilmekteydi. Osmanlı Devleti'nde de kullanılan bu sınıf Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle terhis edilmiştir. Milli Mücadele'nin başlamasıyla gerek I.Dünya savaşından kalan yolların bitirilmesi, gerekse de cephe gerisindeki Hristiyan unsurun yararlı bir hale getirilip güvenliklerinin sağlanması amacı ile Amele Taburları'nın tekrar kurulmasına karar verilmişti. Ayrıca Karadeniz sahillerinde bazı şehirlerin Yunanlılarca bombardımanı, sahile çıkarma yapma söylentisinin artması, yöredeki Pontus çetelerinin saldırılarını arttırması Milli Mücadele'yi yürüten heyeti azınlıklara karşı bazı tedbirler almaya itmişti. Azınlıklar silahsızlandırılarak Türk Ordusu cephe gerisini güvence altına almaya çalışmıştı. Milli Mücadele sırasında kurulan Amele Taburlarında çeşitli firar hadiseleri gözlemlenmiştir. Kurulan bu Amele Taburları hakkında Batıda bilimsel gerçeklerle örtüşmeyen yanlış makale ve kitaplar neşredilmektedir. Oysaki Amele Taburları Milli Mücadeleyi yürüten heyet tarafından bir zorunluluk neticesi kurulmuş olup, amaç azınlıkları devlete yararlı bir hale getirmek, çalıştırılan insanlardan azami şekilde faydalanmaktır. Biz bu çalışmamızda arşiv belgeleri ışığında milli mücadele sırasında kurulan Amele Taburlarının işlevleri üzerinde durduk.

ÖZET

İSTİKLAL SAVAŞINDA GERİ HİZMET BİRLİKLERİ

Birinci Dünya Savaşı'nın başında bir zorunluluk gereği büyük kısmını gayri müslim unsurların oluşturduğu amele taburlarının milli mücadele sırasında da yine gayri müslimlerden tesisine karar verilmiştir. Buradaki amaç, azınlıkları silahsızlandırarak Türk Ordusu'nun cephe gerisini güvence altına almak olduğu gibi onları mümkün olduğunca devlete yararlı hale getirmek idi.

Anahtar Kelimeler: Amele, tabur, gayri müslimler, yol, inşaat

BİBLİYOGRAFYA**ARŞİVLER**

Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), İstiklâl Harbi Kataloğu (İSH)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

ESERLER

BALCIOĞLU, Mustafa, *İki İsyân Koçgiri, Pontus Bir Paşa Nurettin Paşa*, Ankara 2003

....., *Milli Mücadele Sırasında Merkezi Anadolu'da Amele Taburlarının Kuruluşu*, Türk Dünyası Tarih Dergisi, İstanbul 1991

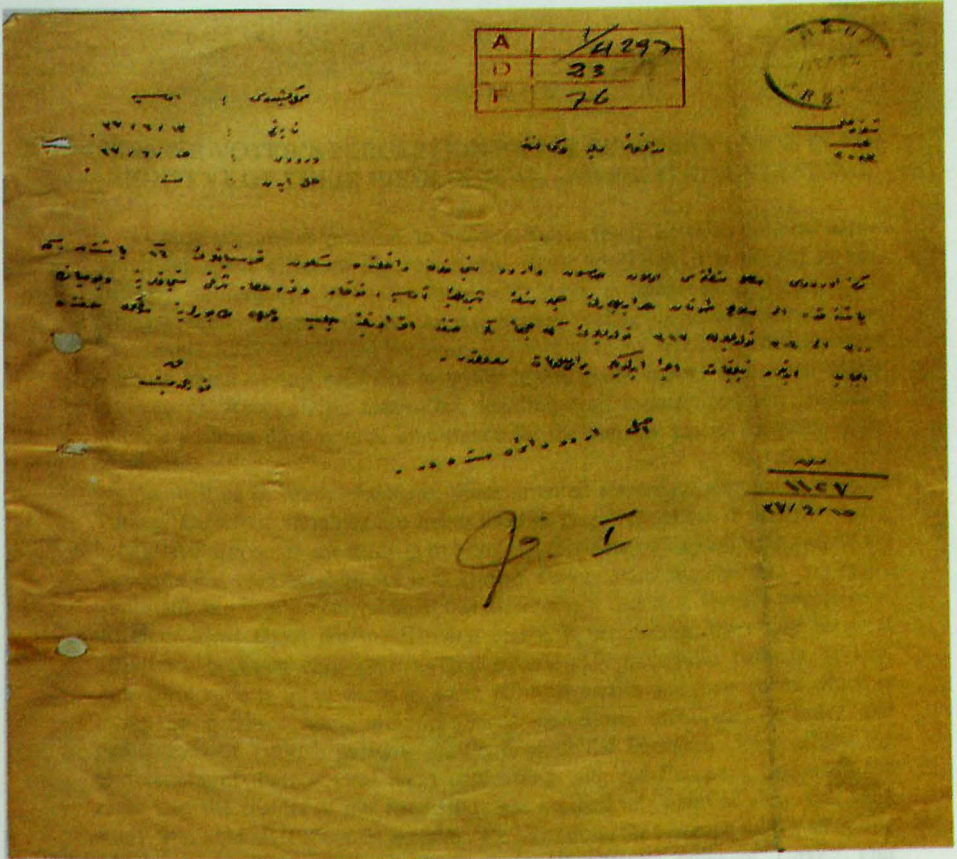
NEYZİ, Leyla, *Amele Taburu The Military Jurnal Of A Jewish Soldier In Turkey During The War Of Independence*, İstanbul 2005

SEZEN, Tahir, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Ankara 2006

TAŞ, Necati Fahri, *Nurettin Paşa ve Tarihi Gerçekler*, İstanbul 1997

EK 1:Hristiyanların Amele Taburlarına Sevk Emri,

ATASE, İŞH, Kutu no.1112, Gömlek no.84, Belge no.84-1.

Subject: ... of the age of 18 or older should who represents rural and urban population of Turkey. This aim to be raised political party performance of Turkish youth and the role of their importance in the reception and attitudes towards the European Union.

Key words: ... political parties, European Union

